

Možna inaczej

**Alternatywy dla rolnictwa
przemysłowego**

Tekst

Krystyna Lewińska
Agnieszka Mędrek

Korekta

Aleksandra Zielińska

Projekt graficzny i skład

Wiktoria Julia Żebrowska

Współpraca

Julia Dąbrowska
Marta K. Jarosz
Grzegorz Ciechomski

Materiał przygotowany przy wsparciu:

Wprowadzenie do alternatyw: powroty do tradycji i innowacje, podłoże ideologiczno-naukowe (agroekologia)

Zanim przejdziemy do przykładów, poświęćmy chwilę na przyjrzenie się rozwijającym przez praktyczki_ów i teoretyczki_ów koncepcjom rolnictwa uwzględniającym potrzeby ekosystemów i społeczności. Do kluczowych pojęć należą tu agroekologia i suwerenność żywnościowa. To postulaty i wizje rzeczywistości, w której lokalne społeczności kształtują własny system żywnościowy, opierając go o zasady szacunku do ziemi.

Agroekologia, inaczej ekologia rolnicza – jest nauką, która bada współzależności między żywymi organizmami pól uprawnych oraz wpływem na te współzależności zmian siedliska wskutek zabiegów melioracyjnych, agrotechnicznych, emisji przemysłowych i skażeń komunalnych. Systemy rolne - zdaniem agroekologów - powinny naśladować poziom bioróżnorodności i funkcjonowanie naturalnych systemów.¹ Nauka skupia się więc na zagadnieniu wzajemnego dostosowania roślin i środowiska w celu uzyskania możliwie najwyższego i najbardziej wartościowego plonu. Jak go osiągnąć? Dostosowując do siebie uprawy i siedlisko, a także poprzez racjonalny dobór metod nawożenia i ochrony roślin, z wykorzystaniem organizmów pożytecznych dla agroekosystemów.

Agroekologia to nie tylko metody produkcyjne ale przede wszystkim postawa, która w centrum praktyk rolniczych stawia wspólnotę i jej środowisko życia. Kładzie nacisk na sposób przekazywania wiedzy i równy dostęp do zasobów.

Zbliżonym, choć nie tożsamym z agroekologią pojęciem jest **rolnictwo przyjazne dla klimatu** (CSA - *Climate-smart Agriculture*). Według FAO “CSA w sposób zrównoważony zwiększa wydajność, odporność (adaptację), redukuje/usuwa gazy cieplarniane (GHGs) (łagodzenie), przyczyniając się jednocześnie do osiągnięcia krajowego bezpieczeństwa żywnościowego i celów rozwoju”. Warto jednak zauważyć, że perspektywa CSA bywa krytykowana. Michel Pimbert, teoretyk agroekologii, zwraca uwagę na niejednoznaczność definicji, która pozwala na przejęcie tego pojęcia przez korporacje, również te, które najbardziej przyczyniają się do kryzysu.²

Suwerenność żywnościowa, silnie powiązana z agroekologią, jest perspektywą uwzględniającą społeczny charakter produkcji i dystrybucji żywności. Sprzeciwia się traktowaniu żywności jako towaru i stawia w centrum prawo ludzi (społeczności, grup etnicznych, państw) do tworzenia systemów żywnościowych w oparciu o swoje potrzeby, warunki i tradycje, jednocześnie bez szkody dla innych. Liczy się tu nie tylko sam dostęp do żywności, jak przy postulacie bezpieczeństwa żywnościowego a sposób użytkowania ziemi. Ruch suwerenności żywnościowej jest więc ruchem politycznym, przedkładającym dobrostan rolniczki_ów oraz konsumentek_ów nad zyski rynków i korporacji czerpiących zyski z przepływu towarów.

U źródeł pojęcia suwerenności żywnościowej znajdują się poglądy głoszone przez ruch *La Via Campesina*, któremu należy się osobny akapit. To międzynarodowy, oddolny ruch chłopski, powstały w odpowiedzi na wpływ systemu kapitalistycznego na sytuację wytwórców żywności. Osoby członkowskie tworzą sieć wsparcia we wspólnej walce o prawa chłopów i chłopek. Walczą przeciwko zawłaszczaniu ziemi, monopolom korporacji i prawom międzynarodowym faworyzującym rolnictwo wielkoobszarowe czy uprawę biopaliw zamiast żywności. Działają intersekcjonalnie: zwracając uwagę na szczególne doświadczenia kobiet – chłopek czy zróżnicowanie doświadczeń w zależności od warunków geopolitycznych. Argumentują, że wsparcie drobnych rolniczek ów w ich walce ma wpływ nie tylko na ich warunki życia, ale także jest odpowiedzią na kryzys klimatyczny, wodny i żywnościowy.

Alternatywne sposoby produkcji Co, jeśli nie wielkoobszarowe monokultury?

→ Zrównoważone rolnictwo

Szczegółowe omówienie alternatyw dla domyślnej, przemysłowej uprawy wymagałoby osobnej, obszernej publikacji. Zamiast powielać takie specjalistyczne treści, zdecydowaliśmy się na przedstawienie zasad przyświecającym różnym alternatywom i związanym z nimi praktyk w możliwie przystępny sposób. Potraktujcie to jako drogowskaz. Lektura niniejszego poradnika wprowadzi nie pozwoli na rozpoczęcie własnej działalności rolnej w opisanych nurtach, może jednak stanowić podstawę rozmów (na przykład z osobami rolniczymi) i własnych poszukiwań.

“Rolnictwo zrównoważone to wszelkie działania ograniczające wpływ rolnictwa na środowisko, umożliwiające bardziej efektywne i przyjazne dla środowiska wykorzystanie zasobów, np. gleby, ziemi, wody, maszyn, środków ochrony roślin, nasion, nawozów czy energii, przy zachowaniu optymalności produkcji rolniczej i jej akceptacji społecznej.”

według definicji Polskiego Stowarzyszenia Rolnictwa Zrównoważonego “ASAP”

Cele takiej postawy wykraczają poza ochronę przyrody, a zrównoważenie nie dotyczy wyłącznie praktyk gospodarczych. Dąży się do niego w trzech wymiarach: ekonomicznym, środowiskowym i społecznym.⁵

wymiar ekonomiczny

Zrównoważona ekonomia dotyczy stabilności finansowej gospodarstwa. Wiąże się więc z optymalizacją procesów produkcji, dbaniem o żyzność gleby (także z wykorzystaniem technologii) i przemyślaną strategią inwestowania.

wymiar społeczny

Mówi o szacunku dla potrzeb i zwyczajów lokalnej ludności. Zmiany powinny być wprowadzane w zgodzie z lokalnymi zwyczajami i obowiązującym prawem.

wymiar środowiskowy

Ochrona zasobów: gleby, powietrza i bioróżnorodności. Zrównoważone praktyki mają zwiększać odporność środowiska i wzmacniać naturalne procesy biologiczne na terenach produkcyjnych i poza nimi, w tym wspierać wiązanie dwutlenku węgla w glebie.

Zrównoważenie (*sustainability*) wiąże się z ideą zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*). Jak możemy przeczytać w raporcie “Zrównoważenie polskiego rolnictwa”: “Rolnictwo zrównoważone można uznać za produkt nowej filozofii gospodarowania i życia w środowisku wiejskim, która wymaga korekty dotychczasowych celów, naszego stosunku do otoczenia i świadomości złożoności struktury, w jakiej rolnictwo funkcjonuje”.⁴

Zrównoważenie ma łączyć wiele wymiarów, gdyż rolnictwo jest z założenia wielofunkcyjne. Nie służy jedynie produkcji żywności. Obszary wiejskie mają też dostarczać tak zwanych “dóbr środowiskowych” oraz “dóbr społecznych” - czyli przyczyniać się do zwiększenia dobrostanu społeczeństwa.

Dobra środowiskowe

- *Krajobraz rolniczy (krajobrazy wiejskie o wysokich walorach przyrodniczych).*
- *Różnorodność biologiczna terenów rolniczych (bioróżnorodność).*
- *Jakość zasobów wody.*
- *Dostępność zasobów wody.*
- *Funkcjonalność gleby.*
- *Stabilność klimatu – pochłanianie (składowanie) dwutlenku węgla.*
- *Stabilność klimatu – emisja gazów cieplarnianych.*
- *Jakość powietrza.*
- *Odporność na powodzie i pożary.*

Dobra społeczne

- *Dobrostan zwierząt.*
- *Żywność obszarów wiejskich.*
- *Bezpieczeństwo żywnościowe.*

→ Rolnictwo ekologiczne

Rolnictwo ekologiczne to najbardziej prośrodowiskowa z metod produkcji rolnej. Jako alternatywa dla rolnictwa konwencjonalnego, ten system skupia się na praktykach korzystnych dla lokalnego ekosystemu, wzmacniających różnorodność biologiczną i ochronę zasobów naturalnych i wspierających dobrostan zwierząt.

W rozporządzeniu w sprawie produkcji ekologicznej⁵ czytamy także o dodatkowej społecznej (konsumenckiej) funkcji produkcji ekologicznej. Ma ona odpowiadać wymaganiom tych osób konsumenckich, które preferują wyroby wytwarzane w sposób naturalny. “Ekologiczna metoda produkcji pełni zatem podwójną funkcję spo-

łeczną: z jednej strony dostarcza towarów na specyficzny rynek kształtowany przez popyt na produkty ekologiczne, a z drugiej strony jest działaniem w interesie publicznym, ponieważ przyczynia się do ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt i rozwoju obszarów wiejskich”.⁶

W przeciwieństwie do konwencjonalnych metod produkcji, celem rolnictwa ekologicznego nie jest wzrost wydajności i obniżania kosztów wytwarzania żywności. Liczy się podwyższenie jakości produktów i zniesienie ryzyka zanieczyszczenia ich szkodliwymi substancjami.

Różnica pomiędzy produktami ekologicznymi a pochodzącymi z upraw konwencjonalnych wynika przede wszystkim z braku obecności środków ochrony roślin, takich jak pestycydy, herbicydy, fungicydy, których szkodliwość dla zdrowia i życia jest bezdyskusyjna. Gospodarstwo uprawiane według zasad ekologii, by stać się certyfikowanym gospodarstwem ekologicznym, musi przejść proces certyfikacji. **Proces ten jest skomplikowany - zajmuje czas, wymaga dostarczenia badań i dokumentów. Warto więc wziąć pod uwagę wykluczenie cyfrowe i ekonomiczne - wielu rolników działających zgodnie z zasadami ekologii rezygnuje z certyfikacji gdy ta okazuje się zbyt kosztowna, czasochłonna lub jej zasady są niejasne.**

→ Agroleśnictwo, czyli uprawa naśladująca las

Agroleśnictwo to uprawa roślin i hodowla zwierząt prowadzona w sposób naśladujący naturę, czyli odzwierciedlający piętra lasu. To sposób prowadzenia gospodarstwa rolnego integrujący drzewa i krzewy do każdego rodzaju uprawy, chowu i hodowli zwierząt po to, by uzyskać zrównoważony, wydajny i opłacalny system, który dodatkowo będzie miał pozytywny wpływ na środowisko.

Barbara Baj-Wójtowicz, autorka publikacji "Agroleśnictwo - sposób na zrównoważony ekosystem rolniczy"⁷ nazywa agroleśnictwo innowacyjnym rozwiązaniem problemów, z jakim zmagają się rolnictwo zarówno na poziomie przyrodniczym (zmiany klimatu, skutki suszy, wiosenne przymrozki, choroby i szkodniki roślin oraz chwasty, a także zanieczyszczenie środowiska nawozami) jak i społeczno-ekonomicznym (problemy z transferem wiedzy, niskie dochody gospodarstw rolnych, niedobór żywności ekologicznej i funkcjonalnej, długie łańcuchy dostaw, niekorzystne regulacje prawne). Hasła te będą odnosić się także do innych systemów dążących do zrównoważenia, prawdą jest jednak, że agroleśnictwo zyskuje na popularności. Jest wspierane przez niektóre rządy (np. Poprzez dopłaty) i pojawia się w programach i rezolucjach dotyczących walki ze zmianami klimatu (Na przykład w rezolucji końcowej szczytu klimatycznego COP24 w Katowicach).

Kluczowymi kwestiami w agroleśnictwie są pytania:

- ***Jak najbardziej efektywnie zintegrować zadrzewienia z produkcją w gospodarstwie rolnym?***
- ***Jak prowadzić równolegle (równoważnie) produkcję rolną z ochroną środowiska naturalnego, włączając w to działania na rzecz spowalniania zmian klimatu?***
- ***Jak zaprojektować zrównoważony system agroleśny dla gospodarstwa rolnego, by zapewnić powodzenie przedsięwzięcia i zwiększyć dochody rolnika?***

Warto dodać, że ekosystem leśny nie jest jedynym, który można połączyć z produkcją rolną. Przykładem może być paludikultura, czyli rolnictwo bagienne.⁸ Uprawa roślin na terenach podmokłych ma być rozwiązaniem, które przynosi zysk człowiekowi, ale także zachowuje funkcje ekologiczne mokradeł. Podstawową zasadą paludikultury jest zbieranie roślin w takiej ilości, by tworzenie torfu wciąż było możliwe. Taki rodzaj uprawy docelowo może też prowadzić do ponownego nawodnienia tych terenów, które wcześniej zostały osuszone.

→ Rolnictwo regeneratywne

Rolnictwo regeneratywne to zestaw praktyk, które, jak wskazuje nazwa, mają na celu regenerację gleby i środowiska. Według raportu przygotowanego przez komisję ENVI,⁹ pojęcie odnosi się do praktyk gospodarskich, które mają na celu łagodzenie zmiany klimatu w rolnictwie. Obejmuje więc zarządzanie zarówno gruntami, jak i inwentarzem żywym, wszystkimi zasobami węgla w glebach, materiałach i roślinności, a także strumieniami dwutlenku węgla (CO₂), metanu (CH₄) i podtlenku azotu (N₂O). Odniesienie do rolnictwa regeneratywnego pojawiają się w programach europejskich takich jak "Gotowi na 55", a ekspertyza ENVI stwierdza wręcz, że rolnictwo regeneratywne to także model biznesowy, który ma na celu zwiększenie skali łagodzenia klimatu poprzez płacenie rolnikom za wdrażanie przyjaznych dla klimatu praktyk zarządzania gospodarstwem.

Rolnictwo regeneratywne to pojęcia parasolowe, do którego zaliczyć można różne omawiane w tej części praktyki takie jak permakultura czy agroleśnictwo.

→ Rolnictwo permakulturowe

Permakultura, choć powszechnie kojarzona jest z warstwowymi grządkami, nie jest jedynie metodą uprawy, a szerzej zakrojoną filozofią projektowania, która bierze pod uwagę uwarunkowania terenu, zastany ekosystem i społeczne aspekty przestrzeni, by tworzyć sposób uprawy, który jest trwały i nie zubaża środowiska.

Permakultura jest także postawią filozoficzną i ruchem społecznym o politycznych aspiracjach. Konkretnie metody, które stosuje pochodzą z szerokiego wachlarza różnorodnych technik rolniczych i ogrodniczych. Wybór tych, które zostaną zastosowane opiera się na obserwacji ekosystemu i zgodności z zasadami permakultury. Ważne, by wspierały odbudowę gleby i różnorodności. Pojęcie permakultury bywa też odnoszone do relacji społecznych - harmonijnych, trwałych i opartych na szacunku do otoczenia.

Prekursorzy tego podejścia, Bill Mollison i David Holmgren, inspirowali się zależnościami występującymi w naturze oraz rdzennymi technikami upraw. Ich celem było projektowanie w taki sposób, by uprawa przypominała naturalne ekosystemy - włączając do nich człowieka.

Postępują się hasłami-wskazówkami, takimi jak "problem jest rozwiązaniem" - co znaczy, że wszystko, co znajduje się w ogrodzie można zastosować tak, by przynosiło korzyść.

Alternatywne sposoby dystrybucji

Z perspektywy ekosystemów musimy dążyć do radykalnych zmian w sposobie produkcji - w kierunkach, które przedstawialiśmy do tej pory. Rewizja obecnych sposobów działania musi jednak dotyczyć także tego w jaki sposób przechowujemy i dystrybuujemy produkty żywnościowe. Ma to znaczenie zarówno ze względów klimatycznych, tu należy podkreślić emisje pochodzące z transportu, tym bardziej dotkliwe w obliczu skali marnowania żywności, jak i społeczno - ekonomicznych. Bezpośrednie relacje między producentami a konsumentami pozwalają na obopólne zyski: większe dochody tych pierwszych i zdrowotne bezpieczeństwo tych ostatnich. Zwiększają też świadomość konsumentów i budują przywiązanie społeczności do lokalnych wytwórców.

Co dają krótsze łańcuchy dostaw?

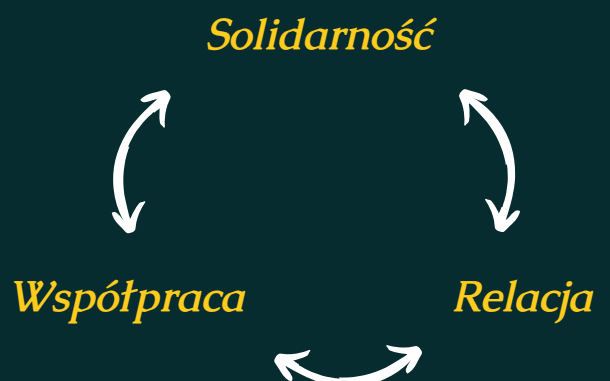
Zacznijmy od początku - o co chodzi z krótkimi łańcuchami dostaw? Łańcuch dostaw to droga, którą przebiega produkt - w tym wypadku żywność - od miejsca produkcji do ostatecznego odbiorcy. W dominującym modelu łańcuchy te obejmują pośredników, magazynowanie, miejsca sprzedaży. Ruchy proekologiczne i prospołeczne postulują ich skrócenie, czyli częściowe lub całkowite pominięcie pośredników. Ma to pozwolić osiągnąć uczciwe ceny przy jednoczesnym pogłębieniu relacji między konsumentami i producentami.

Co zyskujemy?

- **Zwiększenie dochodów producentów - wynikające z pominięcia zysków pośredników**
- **Lokalność, a więc zmniejszenie emisji ze względu na transport**
- **Większa przejrzystość - osoby konsumenckie wiedzą dokładnie, co kupują**

→ Rolnictwo wspierane przez społeczność (RWS)

Rolnictwo Wspierane przez Społeczność (po angielsku: *Community Supported Agriculture*), w skrócie RWS, jest modelem opartym na partnerstwie między osobami produkującymi i konsumującymi żywność. Drobne gospodarstwa rolne współpracują z odbiorcami i dzielą się zarówno ryzykiem, jak i zyskami.

Jak to działa?

Grupa konsumentek_ów wraz z grupą rolniczek_ów wspólnie ustala produkty, które będą dostarczane i koszty, które trzeba ponieść. Na tej podstawie osoby konsumenckie wpłacają osobom rolniczym odpowiednią kwotę i zobowiązują się do regularnych wpłat przez określony czas. Osoby rolnicze z kolei, wykorzystując swoją wiedzę i umiejętności, doglądają upraw. Pozwala to rolnikom na ocenę zasobów i ryzyka, rozsądne inwestowanie i bezpieczeństwo w przypadku nieprzewidzianych okoliczności. Gdy takie się pojawiają, odpowiedzialność jest wspólna a konsekwencje nie spadają wyłącznie na osoby rolnicze - produkujące żywność. Gdy plony są gotowe, osoby, które dokonywały wpłat otrzymują regularne paczki z produktami. Ich ilość i jakość może się różnić. Na tym polega współodpowiedzialność: w urodzajnym roku odbiorcy mogą spodziewać się licznych i dorodnych warzyw, w mniej przychylnych warunkach natomiast skutki nieurodzaju są odczuwane w równy sposób przez całą grupę. W ten sposób gospodarstwa rolne mogą funkcjonować bezpieczniej (mając zapewniony stały dochód), podczas gdy osoby konsumenckie stają się bardziej związane z lokalną gospodarką i mogą ją świadomie kształtować. Nie tylko współdzielą ryzyko, ale mogą też liczyć na nadwyżki, gdy takie są.

1/ Wspólne planowanie sezonu

2/ Przedpłata

3/ Uprawa

4/ Zbiory

5/ Dostarczanie żywności

W Polsce funkcjonuje sporo takich grup. Model oparty na bliskim kontakcie i lokalności nie powinien rozrastać się do zbyt dużych rozmiarów, wciąż powstają więc nowe RWS-y. Jeżeli chcesz dołączyć do takiej grupy lub ruszyć z nową, zajrzyj do materiałów, które prezentujemy na końcu.

→ Kooperatywy

Kooperatywa, podobnie jak RWS, jest modelem partnerstwa między osobami produkującymi żywność, a tymi, które ją konsumują. Tu również porozumiewamy się bezpośrednio, skracając łańcuch dostaw. Organizacja współpracy jest jednak nieco inna.

Kooperatywy zakładane są przez grupy konsumentek_ów, zwykle pochodzących z miast, które nawiązują kontakt z gospodarstwami i proponują stały odbiór żywności. Osoby zrzeszone w kooperatywie regularnie zamawiają warzywa lub inne produkty (samodzielnie je wybierając), a rolnicy są odpowiedzialni za ich dostarczenie. Dostawy rozliczane są wspólnie, co pozwala znacznie zaoszczędzić czas poświęcony na przekazanie towaru.

Kooperatywa, nieco bardziej niż RWS, przypomina więc klasyczną sprzedaż. Wciąż jest to jednak sprzedaż na szczególnych zasadach. Cała grupa - zrzeszająca osoby konsumenckie i producenckie - wspólnie podejmuje decyzję o zamówieniach, rozszerzeniu asortymentu czy poziomie zaangażowania osób członkowskich. Biorą pod uwagę dobrostan osób i ziemi. W ten sposób tworzy się społeczność, która dzieli się odpowiedzialnością, dba o środowisko naturalne i o siebie nawzajem.

→ Grupy sprzedażowe

Rosnącą popularność zdobywają alternatywy dla supermarketów, które nie wymagają długoterminowego, społecznościowego podejścia, jakie jest właściwe dla takich rozwiązań jak RWS czy kooperatywy. To grupy sprzedażowe - wirtualne przestrzenie, coraz częściej zastępujące klasyczne targowiska, stanowiąca platformę wymiany, organizującą dostarczanie i odbieranie produktów. Choć są to komercyjne transakcje, zwykle pozbawione aspektu społeczno-ekologicznego, dla rolników mogą oferować alternatywę dla dyskutujących ceny skupów, dla odbiorców natomiast - alternatywę dla supermarketów. Również takie działania stawiają wyzwanie obowiązującemu systemowi żywnościowemu.

Przypisy

- ¹ Ten, i inne postulaty zaczerpnięte są z tekstu Michaela Pimberta "Agroekologia jako alternatywa dla rolnictwa przyjaznego dla klimatu" opublikowanego w polskim tłumaczeniu na stronie <https://nyeleni.pl/agroekologia-jako-alternatywa-dla-rolnictwa-przyjaznego-dla-klimatu/>
- ² <https://zielonewiadomosci.pl/tematy/obywatele/agroekologia-jako-alternatywa-dla-rolnictwa-przyjaznego-dla-klimatu/>
- ³ <https://rolnictwozrownowazone.pl/rolnictwo-zrownowazone/co-to-jest-rolnictwo-zrownowazone/definicja/>
- ⁴ https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PSR_Zrownowazenie_internet.pdf
- ⁵ <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/rozporzadzenie-2018-848-w-sprawie-produkcji-ekologicznej-i-znakowania-69059496>
- ⁶ ROZPORZĄDZENIE RADY (WE) NR 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91
- ⁷ <https://www.kpodr.pl/wp-content/uploads/2020/II/Agrole%C5%9Bnictwo-spos%C3%B3b-na-zr%C3%B3wnowa%C5%BCony-ekosystem-rolniczy.pdf>
- ⁸ Bagna i Klimat. Nauka o klimacie. <https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/bagna-a-klimat-wysuszone-torfowiska-na-swiecie-emituja-2-mld-ton-co-2-rocznie/>
- ⁹ [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/695487/IPOL_ATA\(2021\)695487_PL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/695487/IPOL_ATA(2021)695487_PL.pdf)

Dziękujemy za zapoznanie się z drugą częścią niniejszego poradnika.

Kolejna część ukaze się w Sierpniu 2022 roku.

Instagram: @klimatdlaRolnictwa
Facebook: /klimatdlaRolnictwa
Strona www: klimatdlaRolnictwa.pl

